

УДК 339.97

Світлана Радзієвська

УПРАВЛІННЯ ІНТЕГРАЦІЙНИМИ ПРОЦЕСАМИ ТА БАГАТОПОЛЯРНІСТЬ У СВІТОВІЙ ЕКОНОМІЦІ

У статті розглянуті теоретичні та практичні аспекти управління розвитком інтеграційних процесів у світовій економіці й можливості зменшення диференціації країн центру і периферії; обґрунтована необхідність зміни парадигми глобалізації і переходу до багатопольярного світу. Аналіз етапів розвитку регіональних об'єднань і управління їхньою послідовністю здійснюється в контексті вивчення проблем злиття і поглинання, вирівнювання розвитку країн-учасниць регіональних об'єднань і еквівалентності взаємовідносин між ними.

Ключові слова: міжнародний поділ праці, злиття і поглинання в інтеграційних процесах, еквівалентний обмін, глобалізація, країни ядра і периферії, багатопольярність.

В статье рассматриваются теоретические и практические аспекты управления развитием интеграционных процессов в мировой экономике и возможности уменьшения дифференциации стран центра и периферии; обосновывается необходимость изменения парадигмы глобализации и перехода к многополярному миру. Анализ этапов развития региональных объединений и управления их последовательностью осуществляется в контексте решения проблем слияний и поглощений, выравнивания развития стран-участниц региональных объединений и эквивалентности взаимоотношений между ними.

Ключевые слова: международное разделение труда, слияние и поглощение в интеграционных процессах, эквивалентный обмен, глобализация, страны ядра и периферии, многополярность.

The paper deals with the theoretical and practical aspects of managing the integration processes development in the world economy and the possibilities of decreasing the differentiation of states belonging to the core and the periphery of the world economy; the necessity of changing the globalization paradigm and making the transition to multi-polar world is substantiated. The analysis of the development of regional integration stages and their functioning is conducted in the context of the following processes: merging and taking over, leveling and adjustment of the member states, as well as the equivalence achievement in interrelations between them.

Keywords: international division of labour, merging and taking over in the integration processes, equivalent exchange, globalization, core and periphery countries, multi-polarity.

Постановка проблеми. Глобальна нестабільність, спричинена світовою фінансовою кризою, загострила проблему забезпечення стабільного розвитку світової економіки, досягнення збалансованості її натурально-речової і фінансової

© Радзієвська С. О., 2014

складових. Вирішення цього питання полягає в удосконаленні міжнародного поділу праці, що вимагає оптимізації інтеграційних процесів, які, з одного боку, мають об'єктивний характер і обумовлюються законами розвитку економічних систем, але, з іншого – для свого успішного розвитку потребують певних суб'єктивних дій з боку управлінських інституцій цих систем, потребують управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі, присвяченій особливостям розвитку світової економіки, відзначається посилення диференціації країн, їх розшарування на країни ядра з високим рівнем виробничих технологій і життя населення та країни периферії – з низьким рівнем виробничих технологій і життя населення. Набуває поширення і обґрунтування думка про те, що такий характер світового розвитку не є об'єктивно обумовленим, а є наслідком нееквівалентного обміну результатами економічної діяльності між країнами ядра і периферії, штучно нав'язаного країнами ядра, які після закінчення II світової війни і розвалу СРСР перетворили стару колоніальну систему у нову, неокolonіальну систему експлуатації світу вибраними країнами, так званими країнами «золотого мільярда».

У роботах сучасних науковців доводиться, що такому характеру розвитку світових економічних процесів сприяє глобалізація світу загалом і його економіки та фінансів, зокрема, яка відбувається шляхом розвитку інтеграційних процесів на рівні первинної ланки – підприємств і банків (утворення багатонаціональних і транснаціональних корпорацій та банків), і країн (утворення регіональних об'єднань країн).

У цьому контексті зазначимо, що регіональні об'єднання утворюють країни, які:

- 1) належать до ядра або периферії світової економіки (однорідні об'єднання);
- 2) належать як до ядра, так і до периферії світової економіки (неоднорідні об'єднання).

У другому випадку, виходячи з положення про нерівноправний характер економічних відносин між країнами ядра і периферії, слід допускати нерівноправність таких відносин і в інтеграційному об'єднанні, внаслідок чого виникає питання щодо специфіки управління процесами інтеграції країн і утворення ними регіональних об'єднань.

Серед досліджень, присвячених інтеграційним процесам, чимало праць як зарубіжних вчених Б. Баласси, Д. Долгова, Ю. Шишкова, так і українських – В. Будкіна, В. Гейця, Я. Жаліла, Д. Лук'яненка, Ю. Макогона, В. Мунтияна, Ю. Пахомова, А. Румянцева, В. Сіденка, О. Шниркова. Аналіз досліджень дозволяє дійти висновку, що проблема нерівноправності економічних відносин, нееквівалентного обміну всередині регіональних об'єднань потребує подальшого ґрунтовного розгляду, особливо з огляду на характер глобалізації, яка має бути кінцевою метою всіх локальних інтеграційних процесів.

Метою статті є виявлення особливостей інтеграції країн шляхами злиття і поглинання, а також тих умов, за яких інтеграція країн сприятиме подоланню нерівності у розвитку складових регіональних інтеграційних об'єднань.

Виклад основного матеріалу дослідження. Теоретичні засади інтеграції країн і утворення ними регіональних об'єднань. Міжнародну економічну інтеграцію визнають як процес зближення, взаємопереплетення, зрощування національних економік і формування цілісного регіонального господарського комплексу [11, с. 12], як якісно новий етап і форму прояву інтернаціоналізації господарського життя, що передбачає зближення і взаємоприспосовування, переплетення всіх структур національних господарств [19, с. 5]. Існують й інші визначення поняття

«міжнародна економічна інтеграція», спільним для яких є те, що всі вони базуються на теорії систем і тому у жодному разі не передбачають, що частини цілого можуть функціонувати не узгоджено, а тим більше – вступати у конфлікти між собою і порушувати цілісність систем.

Інтеграційні процеси відбуваються на рівнях окремих підприємств та їх об'єднань, регіонів країн, країн та їх об'єднань і на світовому рівні. На всіх рівнях інтеграція проявляється у посиленні економічних зв'язків між її складовими. У дослідженнях підкреслюється, що: «при всій різноманітності розуміння й трактування поняття «інтеграція» ...їх поєднує одне – об'єднання зусиль для більш стрімкого і ефективного розвитку всіх сфер життєдіяльності людини, насамперед, економічної» [14, с. 11]. Стверджується, що: «інтеграція» – це об'єднуючий процес в будь-якому контексті, а не форма, явище або вид міжнародної співпраці» [6, с. 190]. Відомо, що в основі міжнародної інтеграції знаходиться закон поділу праці, який є одним із найважливіших об'єктивних законів розвитку економічних систем [16] і діє як в межах окремої країни, так і на міжнародному рівні. В основі закону поділу праці є притаманне людині намагання отримати максимальні результати при мінімальних затратах, що стає можливим при спеціалізації і концентрації виробництва та його кооперації як всередині країни, так і у взаємодії між країнами, що об'єктивно посилює взаємодію між суб'єктами економічної діяльності як всередині країни, так і між країнами. Отже, результатом міжнародного поділу праці перш за все є міжнародна торгівля, обмін між країнами товарами і послугами, який супроводжується рухом капіталу і робочої сили [13, с. 30 – 31]. Принципово важливим у розвитку сучасних міжнародних економічних відносин є вихід за межі національних економік не лише результатів (товарів і послуг) і факторів виробництва (капіталу і робочої сили), а й безпосередньо самого виробничого процесу [13, с. 38].

Визнання об'єктивно діючого закону поділу праці логічно приводить до необхідності визнання і об'єктивно діючого закону посилення взаємодії між суб'єктами економічної діяльності як всередині країн, так і в економічному співробітництві між країнами. Дія цього закону на рівні країн приводить до їх інтеграції, до утворення ними міжнародних регіональних об'єднань, які стають основними ланками глобальної системи світового господарства.

Етапи розвитку регіональних об'єднань і управління їх послідовністю. Один із засновників теорії економічної інтеграції Б. Баласса запропонував таку схему послідовних етапів економічної інтеграції: 1) зона вільної торгівлі; 2) митний союз; 3) спільний ринок; 4) економічний союз; 5) повна економічна інтеграція. Ця схема розвитку інтеграційних процесів вважається науково обґрунтованою і сучасними дослідниками.

Перші два етапи є торговельною інтеграцією і проявляються у послідовному розкритті внутрішнього ринку країни для суб'єктів тієї частини зовнішнього ринку, яка формується країнами-учасницями зони вільної торгівлі (ЗВТ) та митного союзу (МС). Режим вільної торгівлі, як правило, охоплює не всі товари, якими торгують країни-учасниці ЗВТ. Частина з них вилучається з режиму вільної торгівлі і входить до списку вилучень і обмежень. Це пояснюється відсутністю спільного зовнішнього тарифу та єдиної торговельної політики щодо третіх країн, що дозволяє будь-якій з них увійти на внутрішній ринок ЗВТ через ту країну-члена ЗВТ, ставки митного тарифу якої відносно третіх країн є мінімальними [17, с. 191]. Ознакою МС є поява спільного для всіх країн-членів органу, який закладає початок централізації управління регіональним об'єднанням і запровадженню у ньому в подальшо-

му єдиної промислової політики, яка одержує розвиток у наступних формах регіональної інтеграції [11, с. 13].

Важливо, що наступні форми міжнародної економічної інтеграції виходять за рамки розгляду товарів і послуг та поширюються на фактори виробництва, тобто є формою виробничої інтеграції, яка створює умови для посилення інвестиційних та інноваційних процесів. Скасування обмеження на рух факторів виробництва – капіталу, робочої сили у МС перетворює його на спільний ринок. Вводяться загальні обмеження на рух виробничих факторів з третіми країнами, посилюється координація економічної політики. При спільному ринку відбувається досягнення «чотирьох свобод»: лібералізація руху товарів, послуг, капіталу та робочої сили.

Пригадаємо, що економічний союз виникає шляхом доповнення спільного ринку уніфікацією і об'єднанням всієї економічної надбудови, інституціональної системи, яка забезпечує функціонування спільного ринку. Характерною рисою економічного союзу є наявність установи, яка повинна гармонізувати економічні політики країн-учасниць, а точніше – здійснювати узгоджену єдину економічну політику союзу і запроваджувати її у практику. Ця установа створюється шляхом передачі їй частини функцій національними органами регулювання економік країн-учасниць союзу. Тобто, установа стає наднаціональним органом, наділеним правом приймати рішення з важливих економічних питань союзу і нести за них відповідальність [7].

Повна економічна інтеграція передбачає остаточне злиття національних економік у єдину економіку з єдиною валютою і спільним Центральним банком. Звернемо увагу на те, що термін «повна економічна інтеграція» стає тотожним терміну «злиття економік». Принагідно варто зауважити, що політичний союз вважається теоретично найвищою формою інтеграції, яка передбачає передачу національними урядами наднаціональним органам більшої частини власних повноважень стосовно третіх країн, що фактично означає створення міжнародної конфедерації та втрату суверенітету окремими державами.

У цьому контексті слід зазначити, що однією з ознак розвитку інтеграції між країнами є утворення і посилення ролі наднаціонального органу управління (ННОУ), який створено регіональним об'єднанням. Цілком очевидно, що утворення і розвиток ННОУ відбувається не стихійно, а як результат дії певного органу управління, формального або неформального, який керує цим процесом. Логічно вважати початком утворення такого органу управління той колектив вищого управління персоналу країни, двох або більше країн, який обґрунтовує доцільність або необхідність започаткування інтеграційних процесів. Логічно допускати, що стимул до інтеграції може бути позитивним, якщо базуватиметься на можливості отримання певних матеріальних вигод, або негативним, якщо відмова від інтеграції несе можливість понесення певних матеріальних втрат.

Треба констатувати, що в управлінні процесом інтеграції великого значення набуває і управління формуванням та розвитком ННОУ, яке може передбачати як злиття країн, що інтегруються, так і їх поглинання найбільш економічно сильними з них. Таким чином, слід констатувати, що із становленням і розвитком ННОУ саме у його структурі має оформитися як підрозділу орган управління розвитком інтеграційного об'єднання, який і визначатиме послідовність у часі переходу об'єднання від одного етапу до наступного з можливістю обминання певних етапів (прискорена інтеграція). Важливо усвідомлювати, що термін «повна економічна інтеграція» тотожний термінові «злиття економік». Поняття «злиття» і «поглинання» набули становлення, широкого практичного і наукового застосування у процесі утворення

та розвитку великих корпорацій, транснаціональних компаній, аналізу їх функціонування. Обидва ці терміни вживаються для позначення факту об'єднання до того самостійних інституцій. Принципова різниця цих двох видів об'єднання зводиться до того, що у випадку злиття інституції об'єднуються на засадах добровільності та з обоюсторонньою втратою юридичної самостійності шляхом утворення нової інституції, нової юридичної особи, яка успадковує права і обов'язки, активи і пасиви своїх попередників-складових. При поглинанні однією інституцією іншої їх об'єднання відбувається на засадах добровільного або вимушеного наміру однієї з них відмовитися від юридичної самостійності. У цьому разі права і обов'язки, активи і пасиви інституції, що поглинається, переходять до інституції, яка її поглинає і зберігає свою самостійність.

Підсумуємо, що результат і злиття, і поглинання один і той же – утворення замість двох інституцій однієї, але різниця суттєва з точки зору власності і системи управління. Дійсно, при злитті власники обох інституцій стають співвласниками нової об'єднаної інституції і утворюють нову систему управління нею. При поглинанні власники інституції, що поглинається іншою, втрачають (продають) свою власність власникам інституції, яка поглинає цю інституцію, при цьому вони можуть змінити систему управління, а можуть її залишити і без значних змін. Цікавим є і одномоментний характер цих перетворень, який визначається часом юридичного оформлення відповідних документів, хоча їх реалізація може відбуватися і певний час, який залежить від багатьох обставин і перш за все від розмірів і специфіки інституцій, що об'єднуються. Та незалежно від цього стосовно інституцій не йдеться про поступове злиття чи поглинання.

Перенесення викладеного розуміння співвідношення злиття і поглинання, зробленого на прикладі інституцій (підприємств, ТНК), на процеси інтеграції країн стикається з необхідністю узгодження його з викладеною послідовністю етапів утворення ними регіональних об'єднань. При цьому якщо інституція може бути об'єктом чужої власності, то цілком зрозуміло, що країна не може бути таким об'єктом власності. Слід підкреслити, що саме тому на цьому рівні необхідно спиратися не на право власності, а на право управління країною.

Вище зазначалось, що першим етапом утворення регіональних об'єднань є формування ЗВТ, на якому її країни-учасниці втрачають можливість застосовувати у внутрішній торгівлі товарами мита. У даному випадку можна говорити, що з моменту встановлення ЗВТ починається процес злиття країн-учасниць ЗВТ. Якщо ж країна приєднується до вже існуючої ЗВТ, то цілком логічно такий процес називати процесом поглинання країни країнами-членами ЗВТ.

При переході до другого етапу розвитку регіональних об'єднань – утворенні МС країни-члени ЗВТ, що перетворюється у МС, продовжують процес злиття. Будь-яка інша країна, яка захоче приєднатися до новоствореного МС, може приєднатися до нього, обминаючи етап ЗВТ. У цьому випадку йдеться про часткове поглинання цієї країни країнами-членами МС. Утворення на цьому етапі інтеграції спільного органу свідчить про часткове злиття країн-учасниць ЗВТ, на базі яких утворюється МС, і часткове поглинання нових учасниць МС. Функції нового спільного органу управління МС формуються шляхом передачі йому відповідних функцій органів управління країн-учасниць МС. Аналогічну картину спостерігаємо на третьому етапі розвитку регіональних об'єднань – утворенні спільного ринку, на якому посилюється координація управління, тобто фактично утворюється ситуативний орган наднаціонального управління.

На четвертому етапі – утворенні економічного союзу – завершується формування наднаціонального органу управління (ННОУ), який забезпечує централізовану розробку економічних завдань, прийняття управлінських рішень і несе за них відповідальність. Продовжується процес злиття країн, які сформували спільний ринок, і часткове поглинання нових членів – країн, що не входили до спільного ринку.

Завершення інтеграції країн, їх повне злиття у єдине ціле відбувається на п'ятому етапі шляхом введення єдиної валюти і єдиного Центрального банку. Його розширення відбувається шляхом повного поглинання.

Таким чином, у процесі утворення і розвитку регіональних інтеграційних об'єднань мають місце і злиття, і поглинання. Теоретично можна стверджувати, що для країн у цьому процесі кращі умови може забезпечити злиття, тому що воно дає можливість країні опрацьовувати разом з іншими країнами умови об'єднання і завдяки цьому краще враховувати і координувати з ними свої інтереси. Саме на таку специфіку міжнародних договорів вказують дослідники. Про це свідчить і досвід приєднання країн до Світової організації торгівлі: країни-засновники мають переваги порівняно з новими членами цієї організації, зокрема України. Цю особливість утворення регіональних інтеграційних об'єднань необхідно враховувати Україні і при виборі своїх інтеграційних проектів, зокрема вступу до ЄС чи прийнятті участі у формуванні Євразійського економічного союзу.

Вище нами відзначалось, що внаслідок того, що країна не може бути об'єктом чиеї власності, її злиття чи поглинання іншою країною слід розглядати з позицій управління. Право управління країною згідно з сучасною державницькою парадигмою належить народу. Водночас ще на етапі створення митного союзу право митного захисту країни передається керівництвом країни на наддержавний рівень. Слід наголосити, що для легітимності така передача права митного захисту має бути обов'язково санкціонована народом країни.

На наш погляд, санкціонування народом передачі права на здійснення управлінських функцій ННОУ має відбуватися і на усіх подальших етапах розвитку регіональних інтеграційних об'єднань країн. Повна інтеграція країн веде до утворення єдиного для усіх країн органу управління, який одержує права на здійснення управлінських функцій від народів усіх країн об'єднання, що сформували єдиний народ, власністю якого є багатства усіх країн, які у сумі дорівнюють багатству об'єднання. Важливо звернути увагу на те, що якщо процеси злиття і поглинання на рівні окремих інституцій відбуваються на основі рішень їх власників, як індивідуальних, так і колективних, то на рівні країн вони стають легітимними лише на основі волевиявлення народів країн, тобто усіх громадян незалежно від рівня їх статків.

Вирівнювання розвитку країн-учасниць регіональних об'єднань і проблема еквівалентності взаємовідносин між ними. Практика утворення регіональних інтеграційних об'єднань свідчить про те, що країни, які їх формують, характеризуються різним рівнем економічного розвитку і кожна з них собі за мету інтеграції ставить задачу його підвищення. І якщо вважати, що інтеграція однаковою мірою сприятиме покращенню рівня економічного розвитку для усіх країн, то слід дійти висновку, що диференціація країн залишиться незмінною, але кінцевим результатом регіональної інтеграції є повна інтеграція, злиття країн у єдину країну. А у будь-якій країні однією з цілей її розвитку є вирівнювання розвиненості усіх її територіальних складових. Тому логічно вважати, що і процес інтеграції має як свою складову вирівнювання стану економічного розвитку країн, що формують регіональне об'єднання. При цьому таке вирівнювання може відбуватися безпосередньо за рахунок більш

розвинених країн, або опосередковано за їх рахунок шляхом непропорційного розподілу ефекту інтеграції на користь менш розвинених країн. Тобто теоретично слід дійти висновку, що вирівнювання розвиненості країн об'єднання може відбуватися за рахунок нееквівалентного обміну між ними результатами економічної діяльності. Якщо ж такого вирівнювання не буде спостерігатися, то при можливості вільного переміщення робочої сили всередині об'єднання спостерігатиметься міграція населення з менш розвинених країн у більш розвинені, що сприятиме поглибленню різниці у розвиненості країн і розмиванню в них національної ідентичності.

Таким чином, створення регіональних інтеграційних об'єднань породжує суперечність між необхідністю вирівнювання розвиненості країн і порушенням еквівалентності в економічних відносинах між ними. Слід також зазначити, що відсутність вирівнювання розвиненості країн об'єднання може свідчити про те, що порушення еквівалентності у відносинах між ними на користь менш розвинених країн не спостерігається. Ці висновки видаються обґрунтованими для етапів утворення зони вільної торгівлі, митного союзу і спільного ринку.

На етапі економічного союзу утворюється наднаціональний орган, наділений правом приймати рішення з важливих економічних питань союзу, нести за них відповідальність, що вимагає формування і централізованих фондів (бюджету об'єднання), який створюється для забезпечення реалізації вже прийнятих рішень. Цей наднаціональний орган уособлює інтереси регіонального об'єднання як єдиного цілого, реалізація яких може досягатися шляхом бюджетного фінансування на безповоротній основі (видачі дотацій) одній з країн з централізованих фондів (бюджету), що дає можливість цій країні підвищити рівень її розвитку.

У цьому випадку можна стверджувати, що між країнами у рамках економічного союзу виникають нееквівалентні відносини, тому що країна одержала ресурси з централізованого фонду на безповоротній основі, а фактично – від решти країн об'єднання за посередництвом наднаціонального органу управління. Цілком зрозуміло, що на наступних етапах розвитку інтеграційного об'єднання нееквівалентні відносини набувають більшої ваги і свого максимального значення досягають при повній інтеграції. Відповідно, на цих етапах посилюються й можливості вирівнювання розвитку країн, що формують регіональне об'єднання. Ілюстрацією вищевикладеного є досвід формування регіональних інтеграційних об'єднань, одержаний у рамках ЄС. Договір про заснування Європейського співтовариства декларував, що його метою є економічне і соціальне зближення держав-членів [8, с. 34]. Саме для досягнення цієї стратегічної мети було розроблено й прийнято Лісабонську стратегію, яка передбачала вирівнювання економічного і соціального розвитку всіх країн-учасниць ЄС. Однак стратегію не було реалізовано через відсутність необхідної відповідальності за її виконання як на рівні союзних органів, так і країн-учасниць ЄС. При цьому розширення ЄС посилює економічну нерівність всередині об'єднання, результатом чого стала поява в об'єднанні економічно слабших країн-членів та виникнення нових проблем в подоланні нерівностей. З огляду на це, на думку О. Є. Альховіцької-Магди, необхідно є розробка відповідних програм для реалізації яких мають збільшуватися структурні фонди. Однак аналіз проблем нерівності економіки ЄС виявив, що програми структурних фондів не завжди досягають цілей, визначених регіональною політикою ЄС, а в деяких показниках скорочення нерівностей непомітно взагалі [2].

Сучасна світова фінансова криза ще більше ускладнила і послабила стан ЄС як одного з трьох центрів світової господарської системи. Джерелом світової фінансо-

вої кризи, як відомо, були США, центр світової господарської системи, що імітує долари, які разом із євро обслуговують світову економічну систему і таким чином є основними складовими світової фінансової системи при безперечному домінуванні долара США. Отже, долар США і євро конкурують на світовому фінансовому ринку і євро намагається у конкурентній боротьбі одержати певну його частку. При цьому слід враховувати: якщо економічною основою долара США, принаймні формально, є господарство США, то економічною основою євро слід вважати економіку не всіх країн-членів ЄС, а лише тих, які формують єврозону. Наявна ситуація свідчить, що хоча світова фінансова криза і виникла в США, її наслідки призвели до програшу євро у конкурентній боротьбі з долларом США. А цьому логічно відповідає і ослаблення економічного підґрунтя євро – єврозони ЄС. Слід враховувати й те, що за умов погіршення стану ЄС певні країни його ядра можуть перейти на периферію, а єврозони – вийти з неї.

На значну різницю у рівні економічного і соціального розвитку країн-членів ЄС вказує обсяг ВВП на душу населення країн ядра та країн периферії, місце країн ядра і периферії за рейтингом конкурентоспроможності, рівень безробіття та інші показники, які сьогодні свідчать про поглиблення загострення ситуації в ЄС [24; 25]. Як зарубіжні, так і вітчизняні вчені-міжнародники наголошують на тому, що ЄС перебуває у глибокій кризі, яка з часом загострюватиметься. Фактично, Лісабонська стратегія не досягла основної мети – зробити Європу до 2010 р. найконкурентоспроможнішою економікою, основою якої є знання, наблизити рівні економічного і соціального розвитку країн ЄС.

Доречно згадати, що фінансова криза і економічний спад примусили ЄС розробити нову економічну стратегію «Європа 2020»: Стратегія розумного, стійкого і всеохоплюючого зростання» [23], яка і була прийнята у березні 2010 р. та мала допомогти в умовах глобальної нестабільності державам-членам Євросоюзу повернутися на шлях сталого розвитку. Її запровадження не вивело ЄС із кризового стану, про що свідчить стан єврозони і економіки Греції, Іспанії, Португалії та Ірландії. Заслужують на увагу висновки української дослідниці: подолання економічних нерівностей між країнами ЄС в умовах кризи суттєво призупинилося, про що свідчить падіння темпів зростання основних соціально-економічних показників [2].

Причиною кризового стану ЄС, на нашу думку, є відхилення при створенні ЄС від початкової цілі щодо економічного і соціального зближення держав-членів. Утворення і розвиток ЄС відбувався шляхом приєднання до нього країн із різним рівнем економічного та соціального розвитку. З часом ця різниця повинна була б зменшуватися, і ЄС мав би складатися з країн з якщо не однаковим, то близьким рівнем економічного і соціального розвитку та відповідно з однаковим рівнем їх прав і відповідальності за стан ЄС як єдиного цілого, за його місце і роль у світовій економічній системі. Та у процесі створення і розвитку ЄС відбулася диференціація країн ЄС з точки зору їх прав, зокрема, у формуванні фінансової і валютної політики, що для ринкової економіки набуває першорядного значення.

Сучасний стан ЄС дозволяє визначити його як неоднорідну регіональну структуру, складові якої характеризуються різним рівнем економічного і соціального розвитку і формують дві валютні зони – зону євро і зону країн із власною валютою. Тобто, ЄС складається з чотирьох груп країн, що входять до: 1) ядра і зони євро; 2) ядра і зони власної валюти; 3) периферії і зони євро; 4) периферії і зони власної валюти.

Слід також підкреслити, що сучасний стан економіки країн-членів ЄС і заходи, які вживає керівництво ЄС для виходу з цього критичного стану, підтверджують зроблений вище теоретичний висновок про можливість вирівнювання розвитку країн шляхом запровадження нееквівалентності у відносини між ними за допомогою використання централізованих фондів економічного розвитку і стабільності ЄС. Разом з тим, слід враховувати, що у дискусіях щодо майбутнього ЄС постійно висловлюється думка про те, що подальший розвиток інтеграційних процесів має відбуватися «на двох і більше швидкостях», що вже і відбувається, причому на юридично зафіксованій статтею 109 Маастрихського договору основі, яка надала право окремим країнам не брати участь в Економічному і Валютному союзі і не брати на себе пов'язані з цим зобов'язання. Саме цим пояснюється той факт, що у зону євро на той час входило лише 12 країн [7, с. 11].

На думку ідеологів інтеграції, повна інтеграція не є реалістичною метою для 30 країн, які значно відрізняються одна від одної за своїми політичними традиціями, культурою і рівнем економічного розвитку. Та це не означає, що ядро у складі найбільш передових країн ЄС не повинно рухатися далі, включаючи шлях політичної інтеграції [18, с. 380]. Цю думку поділяють економісти-міжнародники, серед яких Д. С. Долгов, який підкреслює, що ідея об'єднання в інтеграційні комплекси лише високорозвинених країн все більше поступається місцем формуванню нових торгово-економічних блоків з ядром, до якого входять індустріальні та постіндустріальні країни, та периферією, яка складається з середньо- і навіть слабкорозвинених країн. На його думку, скоріш за все, це будуть багатоступеневі і різношвидкісні моделі, які включатимуть до свого складу країни різного техніко-економічного рівня розвитку. Причому дійсно інтегрованим, скоріш за все, залишатиметься лише високорозвинене ядро, а решта країн формуватимуть з ним зону вільної торгівлі [7, с. 14]. На наш погляд, таке припущення є цілком логічним, якщо вважати формування інтеграційних об'єднань етапом глобалізації, який має завершитися утворенням єдиної планетарної господарської системи. Очевидно, що така система не зможе складатися лише з високорозвиненого ядра.

Наголошуючи на подібності регіональних інтеграційних процесів і глобалізації, хотілося б звернути окрему увагу на зв'язок регіональних інтеграційних процесів, кінцевою метою яких є повна інтеграція країн у регіональне об'єднання, з глобальними інтеграційними процесами, з глобалізацією, кінцевою метою якої є утворення єдиного планетарного господарства. Розглянута вище послідовність етапів регіональної інтеграції дозволила виявити дію рушійної її сили – закону поділу праці і посилення взаємодії між суб'єктами економічної діяльності. При цьому встановлено, що завдяки об'єктивній дії цих законів країни зацікавлені, або вимушені об'єднуватися, та водночас їх рівень розвитку може залишатися різним. Це практично підтверджує досвід формування і функціонування ЄС, який навіть дозволив теоретикам стверджувати, що у подальшому слід очікувати утворення регіональних об'єднань, які включатимуть до свого складу країни різного техніко-економічного рівня розвитку, матимуть ядро і периферію. На користь такого сценарію розвитку процесів на світовому рівні свідчить і досвід та сучасний стан ЄС, який фактично містить ядро (яке включає «старих» членів ЄС, зокрема Німеччину, Францію, Нідерланди) та периферію. Та якщо погодитися з цими фактами і передбаченнями, то треба зробити висновок, що в результаті такої регіональної інтеграції сформується у новому форматі та ж сама, що й була раніше (можливо, лише у іншому масштабі), різниця у рівні розвитку, а, очевидно, відповідно і у рівні життя країн регіональних

ядер і периферій. Тим самим на кожному регіональному рівні буде сформовано свій «золотий мільярд», за своїм походженням і функціональним станом схожий на такий, що спостерігаємо на світовому рівні у ході реалізації діючої парадигми глобалізації. Дійсно, в останні десятиріччя популярною стала тема глобалізації, яку у цілому подають як процес, у ході якого світ перетворюється у єдину глобальну систему. Негативні ефекти глобалізації дедалі більше стають об'єктом сучасних досліджень [1].

Глобалізація – це не створення рівноправних умов для співіснування різних соціально-економічних моделей, а підпорядкування всіх існуючих соціально-економічних систем світу англосаксонській моделі капіталізму, системоутворюючим ядром якої виступає Велика Британія, роль і місце якої, як ідеологічного та геофінансового архітектора сучасної цивілізації, недооцінюється [9, с. 2]. Отже, глобальної економіки сьогодні не існує: має місце господарська система, в якій економічний і соціальний розвиток більшої частини людства знаходиться в жорсткій залежності від прогресу постіндустріального світу і від його можливості впливати на події в решті регіонів планети [3, с. 173 – 174]. Важливо звернути увагу і на історичний досвід, який вчить, що лідируючі позиції в глобальному розвитку не є закріпленими за жодною державою навк. Незважаючи на те, що США продовжують займати перше місце у світі за обсягом ВВП (за 2012 р. обсяг ВВП 15650 млрд дол.), за реальним темпом зростання ВВП США зайняли 134 місце у світі, а ЄС-27 – 191-ше. Це тривожні показники, які показують негативний тренд, спрямований на згасання економічного розвитку Заходу [12, с. 103].

В цьому контексті зазначимо, що закономірності зміни лідерства у світовій економічній системі, зокрема від «G7» до «E7» (Китай замість США, Індія замість Японії, Росія замість Німеччини, Бразилія замість Великобританії, Мексика замість Франції, Індонезія замість Італії), розглядаються у роботах сучасних як вітчизняних [4], так і зарубіжних економістів; зміцнення співробітництва впливових держав на Євразійському континенті – наприклад, у роботах А. Коена [20], М. Делягіна [21], Р. Драгневої, К. Волчук [22] та багатьох інших.

У науковій літературі широко зазначено, що наприкінці ХХ ст. світова економіка стала перетворюватися у глобальну, отримавши можливість функціонувати як єдина система у режимі реального часу усю планету. Перехід до такої економіки відбувся завдяки тому, що було створено інформаційно-технологічну парадигму [10, с. 586, 597 – 598]. Цілком логічно ця парадигма мала включати утворення для такої єдиної світової, планетарної економічної системи і єдиного органу управління, подібного до того ННОУ, що розглядався нами на рівні регіональних інтеграційних об'єднань.

Багатьма вченими при дослідженні світових економічних процесів висловлюється думка щодо формування в той чи інший спосіб на глобальному рівні так званого «світового уряду», здатного забезпечити стійке функціонування світової економіки. Таку думку висловлюють не лише філософи, теоретики управління складними і надскладними системами, але й видатні практичні бізнесмени, серед них і фінансист Дж. Сорос, який доводить необхідність для боротьби з світовими фінансовими кризами запроваджувати світові регулюючі установи, іншими словами – світовий уряд. Поряд з необхідністю утворення «світового уряду» дослідники глобалізації вказують ще на одну суттєву особливість глобалізованого світу – наявність у ньому ядра, так званих країн «золотого мільярда» і решти країн периферії. До країн ядра належать найрозвинутіші країни, які належать до етапу постіндустріального розви-

тку суспільств з високим рівнем життя і професійної підготовки. Цікаво, що цей високий рівень життя і пояснюється високим рівнем підготовки (знань та вмінь) населення цих країн і відповідно високою цінністю продукції їх економічної діяльності, за яку населення країн периферії обмінює свою значно менш цінну продукцію. Тому стверджується, що такий обмін слід визнавати еквівалентним, а бідність країн периферії пояснюється низьким рівнем професійної підготовки їх населення та їх нездатністю виробляти продукцію, яку виробляють країни ядра. Поряд з таким обґрунтуванням диференціації рівня життя країн ядра і периферії світу науковці підкреслюють, що якби рівень життя країн периферії досяг рівня країн ядра, то для цього необхідно було б мати п'ять таких планет, як земля [10, с. 600].

Слід також відзначити, що ступінь диференціації рівня життя країн ядра і периферії світу має тенденцію до зростання. Виходячи з цього слід зробити висновок, що досягти країнам периферії рівня життя країн ядра неможливо через обмежені фізичні можливості планети, а зблизити їх можна лише шляхом зниження рівня життя країн ядра шляхом безоплатної передачі їх ресурсів країнам периферії.

За повною аналогією з розглянутими нами вище процесами, що відбуваються на рівні регіональних інтеграційних об'єднань, де між країнами у рамках економічного союзу виникають нееквівалентні відносини, тому що будь-яка країна може одержати ресурси з централізованого фонду за рішенням наднаціонального органу управління (ННОУ) на безповоротній основі, а фактично від решти країн об'єднання за посередництвом ННОУ, в існуючій парадигмі глобалізації це може відбуватися також тільки за допомогою того чи іншого ступеня довершеності (як і ННОУ) «світового уряду».

Як свідчать результати докторської дисертації Я. М. Столярчук, основні тренди світогосподарського розвитку в історичній перспективі визначаються асиметрією як загальною формою глобального економічного розвитку, яка відображає системні зміни у світовій економіці. Ключовими суперечностями у соціально-економічній сфері на глобальному витку світогосподарського розвитку є: поглиблення антагонізму між глобальною експансією монополій та національним економічним суверенітетом країн світу, посилення глобальної конкуренції у сфері виробництва та збуту товарів і послуг, загострення антагонізму між глобальним капіталом і міжнародним контингентом найманих працівників, суперечність між глобалізацією та регіоналізацією міжнародної економічної діяльності, поглиблення антагонізму між класом найбідніших та найбагатших громадян планети, поглиблення диспропорцій щодо участі країн у глобальній економічній системі, зростання структурного безробіття та підрив техніко-технологічної безпеки країн, поглиблення розриву у доходах працюючого населення та посилення внутрірегіональних асиметрій соціального розвитку країн, поглиблення нерівномірності розвитку фінансового та реального секторів глобальної економіки [15].

Таким чином, спостерігається подібність регіональних та глобальних інтеграційних процесів, якщо вони розвиваються при еквівалентному обміні продукцією за цінами, визначеними залежно від рівня освіти і відповідно професіоналізму виробників продукції. Можна цілком обґрунтовано стверджувати, що без доповнення цих процесів прямим розподілом частини продукції ННОУ і «світовим урядом», тобто доповнення еквівалентного обміну прямим розподілом вирівнювання ступеня розвиненості і відповідно рівня життя країн ядра і периферії як на рівні регіональних об'єднань, так і світової економіки неможливо. Зауважимо, що такий прямий розподіл може бути замінено введенням еквівалентного обміну продукцією за оп-

тимальними цінами, розрахованими за спеціальними марема-тичними моделями. Саме за таких умов у світі буде розв'язано існуючу суперечність: країни, що виробляють продукцію, яка, згідно з пірамідою потреб Маслоу, є найнеобхіднішою для життя, стають найбіднішими, а ті країни, що виробляють продукцію далеко не першорядного значення – найбагатшими.

З урахуванням вищезазначеного можна стверджувати, що багатополярний світ – умова ефективного функціонування світової економіки. Зрозуміло, що зближення ступеня розвитку і рівня життя країн ядра і периферії вимагає доповнення еквівалентних горизонтальних відносин обміну продукцією між країнами нееквівалентними вертикальними відносинами як у регіональних об'єднаннях, так і на рівні глобальної економіки. Організатором цих вертикальних відносин виступають відповідно ННОУ і «світовий уряд», які акумулюють необхідні ресурси і передають їх певним країнам на безоплатній основі. Але при цьому логічно виникає питання: чиї інтереси вони обстоюють і що може примусити їх до саме таких дій? Цілком очевидно, що на рівні регіональних об'єднань ННОУ має захищати інтереси не окремих країн, а об'єднання як єдиного цілого. Ці інтереси зводяться до успішного функціонування об'єднання у світовому економічному просторі, де спостерігається гостра конкурентна боротьба.

Тобто, саме конкурентна боротьба між регіональними об'єднаннями на світовому ринку є тим чинником, який вимагатиме від ННОУ об'єднання доповнювати горизонтальні еквівалентні відносини вертикальними нееквівалентними, які сприятимуть підвищенню конкурентоспроможності об'єднання і одночасно зближенню рівня розвиненості і життя його складових. Можна навіть стверджувати, що саме утворення ННОУ має за мету сприяти посиленню конкурентоспроможності розглядуваної сукупності країн, що утворили об'єднання, на світовому ринку.

На наш погляд, для глобального рівня така логіка дій «світового уряду» неможлива за визначенням: глобальна економіка не має з ким конкурувати. У глобальній економіці відсутній чинник, який би примушував «світовий уряд» зближувати рівні розвитку та життя країн ядра і периферії. На це вказують вчені, серед яких і П. О. Масляк: «будь-яка система, наприклад соціально-економічна, не може існувати без ідейного антагоніста. У протилежному разі вона просто не матиме мотивації та приречена на розпад і загибель. Однак однією з головних передумов створення керованого з одного центру світового господарства саме і є позбавлення його антагоністичних суперечностей сучасного світу... глобалізована соціально-економічна система буде позбавлена природного антагоніста, що рівносильно її загибелі» [5, с. 13]. П. О. Масляк доходить висновку: «Лише на власній відмінності націй і держав, у першу чергу в просторі і часі, можна збудувати дійсно справедливий і раціональний світ майбутнього. У протилежному разі нас чекає не подолання проблем, а наростання кризових явищ, масштабні терористичні акти, мондіалістські війни тощо, прояви яких ми вже маємо сьогодні. Світ, який через механізм глобалізації мав би за теорією ставати впорядкованішим, насправді дедалі більше скочується до стану ентропії та вселенського хаосу» [5, с. 14].

У світлі викладеного виникає суперечність: на рівні регіональних інтеграційних об'єднань існує механізм вирівнювання розвиненості і життя формуючих їх країн, а на глобальному рівні такого механізму немає. Цю суперечність між регіональними і глобальними процесами можна розв'язати шляхом відмови від моноцентричної організації світової економіки з подальшим переходом до поліцентричної організації світової економіки. Якщо ж цього не зробити, то для подолання зазначеної су-

перечності «світовий уряд» сформує такі ННОУ регіональних об'єднань, які будуть управляти цими об'єднаннями, виходячи не з їх інтересів, а з інтересів самого «світового уряду», фактично перетворившись у його територіальні підрозділи.

Отже, складна планетарна система управління світовим господарством у цьому випадку фактично трансформується у просту систему, що не відповідає складності світового господарства і тому не зможе ефективно функціонувати. Така неефективна система породжуватиме кризи, на що також вказує і практика намагання проведення у життя провідними країнами світу парадигми неоліберальної глобалізації шляхом прискорення передусім завершення фінансової глобалізації, в основі якої є долар США, який фактично є валютою не лише США, а й усього світу. На думку члена-кореспондента НАН України В. Мунтияна, скоріш за все фінансовий центр світу переміститься з Америки до Євразії, бо у світі посилюється боротьба за емісійний верстат, який вже не зможе існувати на базі якоїсь єдиної валюти [12, с. 105]. Це цілком логічно ставить питання і про перехід до декількох світових валют відповідно до сформованих світових центрів. При цьому, на наш погляд, важливо наголосити на необхідності зміни характеру глобалізації і навіть на доцільності відмови від однополюсного характеру світової економіки з подальшим переходом до багатопольсного світу. Таким чином, ефективне функціонування регіональних об'єднань потребує відмови від намагання утворення однополярного світу і формування декількох світових центрів, які б віддзеркалювали різноманітність світу, його складність і сприяли б здоровій конкуренції-співробітництву, яка забезпечувала б відмову від поділу світу на ядро і периферію, що забезпечує існування цього ядра.

Висновки та пропозиції. Проведене дослідження особливостей інтеграції країн шляхами злиття та поглинання, за яких інтеграція країн сприятиме подоланню нерівностей у розвитку складових регіональних інтеграційних об'єднань, дозволяє стверджувати, що у процесі утворення і розвитку регіональних інтеграційних об'єднань мають місце і злиття, і поглинання, при чому кращі умови для інтеграції може забезпечити злиття, тому що воно дає можливість країні опрацювати разом з іншими країнами умови об'єднання з ними і завдяки цьому краще враховувати і координувати свої інтереси. Якщо процеси злиття і поглинання на рівні окремих інституцій відбуваються на основі рішень їх власників, як індивідуальних, так і колективних, то на рівні країн вони стають легітимними лише на основі волевиявлення громадян країн незалежно від рівня їх статків.

Нерівності у розвитку складових регіональних інтеграційних об'єднань породжуються суперечністю між регіональними і глобальними інтеграційними процесами, а їх подоланню сприятиме перехід від моноцентричної до поліцентричної організації світової економіки.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Адаптація України до переходу світ-системи від одно- до багатопольсності: аналіт. доп.* / [авт. кол.: Михальченко М. І., Шайгородський Ю. Ж., Шевченко О. К. та ін.; за ред. М. І. Михальченка]; НАН України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. імені І. Ф. Кураса. – К.: ІПіЕНД імені І. Ф. Кураса, 2012. – 120 с.
2. *Альтерглобализм и антиглобалистские движения в современном мире: Сб. обзоров и реф.* / Центр науч.-информ. исслед. глобал. и регион. пробл. Отд. глобал. пробл. – М.: ИНИОН РАН, 2006. – 152 с.

3. *Альховицька-Магда О. С.* Периферія і центр в економіці ЄС: подолання нерівностей: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.02 «світове господарство і міжнародні економічні відносини» / Олена Євгенівна Альховицька-Магда; Терноп. нац. екон. ун-т. – Тернопіль, 2013. – 20 с.
4. *Герасимчук В. Г.* Лідерство у світовій економіці: від «G7» до «Е7» // Економічний вісник НТУУ «КПІ»: зб. наук. пр. 2013 (10), Гол. ред. О. А. Гавриш. – К.: НТУУ «КПІ», 2013. – С. 75–81.
5. *Глобалізація світового господарства: геопросторовий вимір / О. О. Любіцева, В. К. Бабарицька, Б. П. Яценко.* – К.: Київський університет, 2010. – 160 с.
6. *Даниляк А.* Проблема багатогранності визначення терміну «інтеграція» в європейській традиції / Альона Даниляк // Євроінтеграційні процеси в суспільстві: трансформація та розвиток: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. 22-23 квіт. 2012 р. м. Тернопіль. – Тернопіль: ТІСІТ, 2012. – С. 187–190.
7. *Долгов Д. С.* Эволюция форм и этапов региональной экономической интеграции в условиях глобализации / Д. С. Долгов // Российский внешнеэкономический вестник. – 2006. – № 6. – С. 8–14.
8. *Європейський проект та Україна / А. В. Єрмолаєв, Б. О. Парахонський, Г. М. Яворська, О. О. Резнікова [та ін.].* – К.: НІСД, 2012. – 192 с.
9. *Кузнецов О. В.* Англосаксонська модель капіталізму у системі світового господарства: автореф. дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.02 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» / О.В. Кузнецов; Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. – К., 2011. – 34 с.
10. *Кучуков Р. А.* Глобализация, постмодерн и постистория / Р. А. Кучуков, А. В. Савка // Глобальные тенденции развития мира. Материалы Всерос. науч. конф., 14 июня 2012 г. / Центр проблем анализа и гос. упр. проект. – М.: Научный эксперт, 2013. – С. 586 – 605.
11. *Міжнародні інтеграційні процеси сучасності: монографія / [А. С. Філіпенко (кер. авт. кол.), В. С. Будкін, М. А. Дудченко та ін.].* – К.: Знання України, 2004. – 304 с.
12. *Мочерний С. В.* Трансформація світового господарства як наслідок змін ефективності МПП / С. В. Мочерний, С. В. Фомішин // Вісник Донецького університету економіки і права. Серія «Економіка та управління». – 2006. – № 1. – С. 3–9.
13. *Пахомов Ю. М.* Національні економіки в глобальному конкурентному середовищі / Ю. М. Пахомов, Д. Г. Лук'яненко, Б. В. Губський. – К.: Україна, 1997. – 237 с.
14. *Саблук П. Т.* Регіональна інтеграція / П. Т. Саблук, В. І. Власов, О. Ю. Біленький. – К.: ННЦ «Ін-т аграр. екон.» НААНУ, 2010. – 366 с.
15. *Столярчук Я. М.* Глобальні асиметрії економічного розвитку / Я. М. Столярчук. – К.: КНЕУ, 2009. – 302 с.
16. *Україна в системі міжнародного розподілу праці / [О. Б. Чернега, Г. В. Гейер, В. С. Белозубенко і др.];* Под ред. О. Б. Чернеги. – Донецьк: ДонУЕТ, 2007. – 357 с.
17. *Фомин С.* Экономическая интеграция как ответ на вызовы глобализации / Сергей Фомин // Дослідження світової політики: Зб. наук. пр. – Вип. 37 / НАН України. Ін-т світ. екон. і міжнар. відносин; Відп. ред. С. В. Кононенко. – К., 2006. – С. 189 – 216.
18. *Шемятенков В. Г.* Европейская интеграция: учеб. пособие для студ., обучающихся по спец. «Мировая экономика» / В. Г. Шемятенков. – М.: Международные отношения, 2003. – 400 с.
19. *Шнирков О. І.* Україна – Європейський Союз: економіка, політика, право / Шнирков О. І., Копійка В. В., Муравйов В. І. – К.: Київський університет, 2006. – 268 с.
20. *Cohen A.* Russia's Eurasian Union could endanger the neighborhood and U.S. interests / Ariel Cohen // Backgrounder. №2804. The Heritage Foundation. Leadership for America. – June 14, 2013: The Douglas and Sarah Allison Center for Foreign Policy Studies.
21. *Delyagin M.* The Global Crisis: Why Mankind Needs Russia: The Schiller Institute's April 13-14 conference on «The Future of Eurasian Cooperation», Frankfurt, Germany: Executive Intelligence Review. May 3, 2013, Vol.40, No.18. – P. 70–73.
22. *Dragneva R.* Russia, the Eurasian Customs Union and the EU: Cooperation, Stagnation or Rivalry? / R. Dragneva, K. Wolczuk, August 2012. – The Royal Institute of International Affairs, 2012. – 16 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.chathamhouse.org.
23. *Europe 2020 – The EU strategy for smart, sustainable and inclusive growth.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/economy_finance/structural_reforms/europe_2020/index_en.htm.
24. *The deepening crisis in the European Union: The need for a fundamental change.* EuroMemorandum 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www2.euromemorandum.eu/uploads/euromemorandum_2012_francais.pdf.
25. *The deepening divisions in Europe and the need for a radical alternative to EU policies.* EuroMemorandum 2014. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www2.euromemorandum.eu/uploads/euromemorandum_2014.pdf.